

Forfatter: Grundtvig, N. F. S.

Titel: Om Religions-Frihed

Citation: Grundtvig, N. F. S.: "Om Religions-Frihed", i Grundtvig, N. F. S.: *Grundtvigs værker*, Faculty of Arts, Aarhus University, s. 59. Onlineudgave fra Grundtvigs Værker: https://tekster.kb.dk/text/gv-1827_456_1-txt-shoot-idm834.pdf (tilgået 12. juli 2024)

Anvendt udgave: Grundtvigs værker

Ophavsret: Materialet er dedikeret til public domain. Du kan kopiere, ændre, distribuere og fremføre værket, også til kommercielle formål, uden at bede om tilladelse. Husk dog altid at kreditere ophavsmanden.

[Læs CC0-erklæringen](#)

Om Religions-Frihed.

Maa trykkes.

I Københavns Politieret den 21de Februar 1827.

P. Eberlin.

(Fortsættelse).

Det har sædvanlig kun hjulpet lidt i Verden, siden der blev Stats-Konst til, at tale til Stats-Mænd enten om naturlige Menneske-Rettigheder, om Christendommens Fordringer, eller om Historiens Vidnesbyrd; thi selv de Retsindigste og Klogeste have gjerne tænkt, at enhver Frihed, selv den umisteligste, som gjorde dem Uleilighed, godt kunde være af det Slags, som Mennesket, ved at indtræde i borgerlige Forhold, maa finde sig i at undvære; tænkt, at, hvad end Christendommen siger, maa man tage Verden som den er, og at det vel turde forholde sig med Historiens Vidnesbyrd, som med dem, Sagførere enten mynte selv, eller slutte dog langt mere, tit langt Andet af, end hvad der ligger i dem. Vi christelige Præster har vist nok ondt ved at finde os i slig en Tanke-Gang, da det staaer klart for os, hvilken himmelhøi Forskjel der er mellem Kroppens Frihed, som altid gjør Skade, og Aandens, som altid gjør Gavn, mellem det meer end forgjæves Arbeide, at ville paatvinge Verden et christeligt Skin, og den sunde Forholds-Regel, at læmpe sig efter Christendommen, naar man vil drage Fordeel af den, og endelig imellem Børne-Legen med historiske Billinger, og Universal-Historiens ærværdige Udsagn; men dog bør vi være billige nok til at indrømme, at selv christelige Præster sjelden have skjelnet ret klart og skarpt mellem disse Ting, og vi kan da end mindre vente det af Statsmænd, der langt 137mere fristes til at glemme Aanden over Kroppene, Christendommens Kjerne over Skallerne, og Universal-Historien over den daglige Erfaring. Var det nu altid saa, hvormeget mere da for nærværende Tid, efter et Aarhundrede som det Attende, der med mageløst Held arbeidede paa at forvirre Begreberne ei blot om Christendom og Historie, men om alt Aandeligt, først og sidst om Frihed og Menneske-Rettigheder, om Stats-Konst og borgerlige Forhold! Har vi selv arbeidet os nogenlunde ud af den grændseløse Forvirring, maae vi jo saameget bedre vide, hvor vanskeligt det er, og, langt fra i denne Henseende at gjøre store Fordringer til dem, der have det i vore Dage usigelig svare Kald at styre forvirrede, indvortes halv opløste Stater klogt, være saare glade, naar vi paa enkelte Hoved-Punkter, hvor Alt hvad der kan klare støder sammen, kan afvinde dem en Times Opmærksomhed paa Andet end de løbende, fra alle Sider sammenpressende, tildeels aandsfortærende Forretninger. Hertil maa den billige Skribent indskrænke sine, naturlig udsvævende, Ønsker og Forhaabninger, og dertil har Historien tidlig lært mig borgerlig at indskrænke mine; men hvad jeg først i den senere Tid begynder at lære, er, hvorledes en Skribent, med præstelige Ønsker og poetiske Forhaabninger, skal udtrykke sig, naar han ei vil misforstaaes, i en Tid, da man egenlig ikke har andet Udtryk for Aandens Flugt end Sværmeri, og i et Land, hvor man gjerne hos Skribenten forudsætter Lyst til, strax, saavidt mueligt, borgerlig at realisere enhver yndet Idee.

I det jeg derfor optræder for Religions-Friheden, som Noget, hvis borgerlige Realisation jeg anseer for ubetinget nødvendigt, overalt i den protestantiske Christenhed, hvor Staterne vil gjenfødes, eller dog undgaae Opløsning, maa det nødvendig være min Bestræbelse, at 138oplyse Sagen fra alle Sider, saa dens Rigtighed maatte, om mueligt, blive alle opmærksomme og veltænkende Læsere indlysende, hvormeget de saa end kan have imod det Stade, hvorfra jeg i Grunden betragter Alt. At jeg, i dette Stykke, har Christendom og sund Fornuft paa min Side, det maae uidentvilt selv de indrømme, der ellers ansee min Christendom for Fanatisme, og min Fornuft for Galskab; men derpaa tør jeg dog ei regne synderlig, da jeg baade veed, at vor Tids Philosopher til Huus-Behov ikke tage det saa nøie med at modsige sig selv, naar de ellers maatte give deres Modstandere Ret, og veed tillige, at forulykkede Realisationer af skjæve Ideer, som dog skal gjælde for guddommelige, har ledt Mange til det smukke Resultat, at hvad der i Theorien er aldeles rigtigt, kan i Praxis være splittergalt, og at følgelig ogsaa den splittergaleste Theorie kan praktisk være aldeles rigtig. At jeg i dette Stykke har Universal-Historien, altsaa hele den dan nede Menneske-Slægts Erfaring, som Historien beskriver, paa min Side, det maa vel ogsaa indrømmes selv af dem, der ellers ansee mig for en Stymper eller dog en Sværmer i Historien, naar de kun selv har en sammenhængende og velordnet historisk Kundskab; men har jeg Noget deraf selv, maa jeg ogsaa bedst vide, det er et i vore Dage sjældent Tilfælde, som jeg maa prise min Lykke for; thi naar, siden Videnskabernes Gjenfødelse, forbandt man Kirke-Historien mindre med Staternes og Videnskabernes Historie, naar var man blindere for deres inderlige Sammenhæng! Kommer hertil, hvad jeg ei heller kan være uvidende om: vor Tids mageløse historiske Vantro, der ei blot bestaaer deri, at man overalt, hvor det lader sig gjøre, rask gjør alt det Historiske, man ei kan lide, enten til Fabel og Æventyr, eller, for at være human, til Mythe, men desværre

ogsaa deri, at man rask forkaster enhver ubehagelig Slutning, selv fra det sikkerst Forbigangne til det Nærværende, og paastaaer kjækt, at en vis Aarsag, om den ogsaa i hele atten Aarhundreder havde havt eens Virkning, dog meget godt i det Nittende kan enten slet ingen have, eller dog en ganske anden. Under saadanne Omstændigheder, som end blive mere fortvivlede derved, at de fleste endog studeerte Folk nuomstunder kun har gjort Historiens Bekjendtskab som en afpillet Been-Rad, der naturligviis ikke havde eet Ord at melde, men kun en ynkelig Grav-Skrift med dybt indprægede Aars-Tal at fremvise, under saadanne Omstændigheder, da Historien for de Fleste er en Ramse uden Begyndelse og Ende, og selv for sine Præster sædvanlig kun en Samling af sære Tilfælde, under disse ligesaa bekjendte som fortvivlede Omstændigheder tør man vel neppe vente, med hele Historien at kunne overbevise en eneste Statsmand om, at ethvert Borger-Samfund maa ønske sig til Lykke med Religions-Frihedens udeblivelige Følger. Saameget mindre tør man vente det, som der hører en vis Fortrolighed med Mennesket, i sig selv og i Historien, til at skjelne mellem de Virkninger, en Aarsag kun til visse Tider og under visse Omstændigheder har havt, og dem, den, efter Menneske-Natures Love, og Universal-Historiens Vidnesbyrd, til alle Tider og hos alle Folk, eller dog i Christenheden, under visse umiskjendelige Betingelser, altid maa have. Uagtet jeg derfor ikke kan eller maa undlade at beraabe mig paa Historien, bør jeg dog forudsætte, det nytter vel for Øieblikket ikke synderlig, saa, skal der for det udrettes Noget, maa man især lægge Vægt paa det Øiensynlige og paa det nødvendige Forhold mellem Aarsag og Virkning, der ligesaavel speiler sig i den daglige, som i den seculariske, ligesaavel i det enkelte Menneskes, som i hele Folkefærds og i Menneske-Slægtnes Erfaring. 140 Kan selv det ikke hjælpe, er selv det forgjæves, at man viser, vi har hele den religiøse Splid og Uenighed, man beskylder Religions-Frihed for at avle, og har den i en Stilling, der umuelig kan blive fortrædeligere og mere uheldsvanger, men maa ved Religions-Frihed i det Mindste blive langt taaligere, er selv det forgjæves, da maa den christelige Skribent opgive Haabet om, med Pennen at kunne bidrage til Staternes Redning fra det store Skib-Brudd, der truer dem alle, og trøste sig med den Vished, at hvad der end skeer, har dog Han sin Haand i Alt, som baade kan og vil styre Tidernes Løb til Sandheds Seier, og til deres evige Glæde, som stole paa Ham. Er der imidlertid nogen Stat, hvor Religions-Frihedens Tals-Mand ei bør opgive Haabet, om end Meget forener sig til at hindre den, da er det, efter min Overbeviisning, i den Danske, hvor saavel Bondens som Negerens Kaar hørøstet bevidne, at Regjeringen havde Hjerte til, trods deres Skrig, der kun tænkte paa deres egen kjære Person, trods mange Ulykkes-Prophetier af Folk, der ei meende det ilde, men saae kun slet, og, trods Politiken i andre Stater, Hjerte til, trods alt dette, at lade sande Menneske-Rettigheder træde i Kraft! Erfaringen har allerede lært, at hvad her var et Værk af Menneske-Kjærlighed, kunde ei været klogere udtænkt af den fineste Stats-Konst, og maa overalt, hvor man vil vel fare, blive et Værk af den, og hvi skulde jeg da ikke haabe, at en Frihed, hvis Nødvendighed er langt mere indlysende, hvis Natur er langt mere aandelig og derfor langt mindre mistænkelig, og hvis Følger lade sig langt lettere og klarere beregne, at den ogsaa i Danmark kunde blive et Værk mere af Sandheds- og Menneske-Kjærlighed, end af den beregnende Stats-Konst, hvori vor Regjering, til Danmarks Lykke, sjelden eller aldrig har stræbt at vinde Pri41sen! Hvor man veed, hvad selv en Skribent under Censur, der lader haant om Smiger, tør sige, vi veed, at et ædlere Hjerte slaaer ikke i Danmark under nogen Kappe, end under Purpuret, skulde ikke der selv den miskjendte, men Konge og Fædreneland lige varmt hengivne Skribent, turde vente Opmærksomhed, naar han taler ikke sin, ei engang særdeles sin Fæderne-Troes, men Sandheds, Ærligheds, borgerlig Freds, Kjærligheds, Kongens og Fædrenelandets tusindfold hellige Sag!

Naar vi nu vil see et Billede af Historien i den daglige Erfaring, da maae vi naturligviis tye til den huuslige Kreds, som til Statens Moder-Skjød, hvor vi altid er visse paa at see den, som et Barn, i formindsket Maale-Stok; men vil vi der see et Billede af Statens religiøse Forhold, maae vi aabenbar søge det i en huuslig Kreds, hvor Religionen findes, og det netop den Religion, vore Stater staae i nærmest Forhold til, altsaa den gammeldags Christendom. Neppe behøver jeg at tilføie, at den huuslige Kreds, hvori et nærværende Stats-Forhold skal speile sig, hverken maa være saa snever eller saa fraliggende, at Ligheden bliver dunkel og hardtad ukjendelig, men at den tvertimod skal være saa patriarkalsk omfattende, og saa eensartet med vort Borger-Samfund, som det i vore Stater er mueligt, og nu høre man en simpel Lignelse, som, hvis den duer noget, maa kunne forklare sig selv.

Der var, for et Par Aar siden, en Mand, som anonym, altsaa maaskee kun for at have mig til Bedste, spurgde mig til Raads i en Sag, der, efter hans Udtryk, var ham høist magtpaaliggende, da den i Grunden angik hele hans timelige Velfærd, men dog fornemmelig Huus-Freden og hans Samvittighed, hvorfor han ogsaa heller, sagde han, henvendte sig til mig, end til sin juridiske Con142sulent, som dog for Resten var en meget paalidelig og retsindig Mand, der endog, da han engang i Forbigaaende havde nævnet Sagen, gav ham Anslag paa mig.

Jeg er, skrev Manden, alt over de Halvfjerds, men rask og rørig langt over min Alder, lever i et kjærligt og frugtbart Ægteskab med min tredie Kone, har en smuk lille Eiendom, er, trods de ulyksalige Penge-Tider, og mine store Tab ved Omskrivningen, de hyppige Cours-Forandringer o. s. v. en temmelig velhavende Mand, har af alle tre Ægteskaber en velsignet Børne-Flok, som, af allehaande Aarsager, mest og helst er hjemme, og saamange Tjeneste-Folk, som gammel Vane, nye Moder, og endelig en stor Bedrift ved en gammel Herregaard, som, efter Ordsproget, Hundene har ædt Bønderne fra, paa en eller anden Maade gjort nødvendigt.

De mange smaae Uleiligheder, som flyde af en stor Huusholdning, forskjellige Kuld Børn, med forskjellig

Tænkemaade og Mødrene-Arv, de mange deels grove og deels næsvise Tjenestefolk, Naboer som hverken vil hegne eller holde Fred, men gjerne tage op og slaae løs, vil jeg her hverken opregne eller beklage, thi deels kommer det, saavel som de høie Skatter og de lave Korn-Priser, egenlig ikke Sagen ved, og deels kan De, som jo selv er født paa Landet, og er desuden en Historicus, nok slutte dem til Sligt; men hvad jeg vilde sige, er, at jeg egenlig kun eier min Gaard, med Mark og Skov, med Eng og Tørve-Mose, kort sagt: med Rub og Stub, som et Slags Fideicommis, og, skjøndt det ellers paa ingen Maade indskrænker mig, er der dog den besynderlige Clausul i Fundatsen fra Slutningen af det syttende Aarhundrede, at Eieren skal være en gudfrygtig, billig og retskaffen Huusfader, og hver Morgen og Aften lade holde Bøn i sit Huus, efter gammel christelig Skik og Børne-Lærdom, 143 hvorved der, blandt Andet, skal læses et Kapitel i det danske uforandrede Ny Testamente!

Her seer De, hvor Skoen trykker, ikke at jeg frygter for at miste Gaarden, om end Bønnen gik overstyr, thi det siger alle de Jurister, jeg har talt med, har slet ingen Nød i vore oplyste Tider, ikke heller fordi den gamle gudelige Skik i sig selv er mig til Byrde; thi fra jeg kunde sidde stille paa min Bedste-Moders Skjød, har jeg været vant til at lægge mine Hænder sammen og høre andægtig til, og har jeg end tit havt mine egne Betænkninger ved hvad der stod skrevet, eller blev sagt, saa har jeg dog fundet, at saalænge Alting gik nogenlunde ordenlig til, var jeg ikke alene muntre, og sov roligere, men havde ogsaa i det Hele bedre Tjeneste-Folk, og sporede mere Velsignelse, om man saa maa kalde det, i al min Bedrift.

Men, det er Knuden: i min anden Kones Tid, som var, hvad man kalder, mere af Verden, kom jeg ud af Vane med at være selv tilstæde, og saa gik det hulter til bulter, saa det er en Skam at tale om; og min Kone, adskillige af mine Børn, og mange gode Venner raadte mig til at afskaffe den forældede, allevegne aflagte Skik, der aabenbar ikke længer var til Opbyggelse men til Forargelse, da den Ene snakkede mens den Anden læste, den Ene loe mens den Anden sang, ei at tale om, at de der læste og sang alt imellem selv baade snakkede og loe. Afskaffelsen kunde jeg imidlertid aldrig beslutte mig til, især da et Par af mine ældste og kjæreste Børn satte sig kraftig derimod, og mindede mig om Fundatsen, hvis moralske Gyldighed blev jo den samme, om end dens juridiske kunde oversees, jeg gjorde derfor hvad jeg kunde for at vedligeholde det Sømmelige, lod alle hvem der vilde blive borte, lod baade læse og synge af nyere Bøger, og haabede, at Tiden, der jævner Saameget, jævnedes vel ogsaa dette. 144 Deri tog jeg imidlertid fejl, thi vel gik det enstund taaleligt, da de Fleste blev borte, og Resten i det Mindste ikke forstyrrede hinanden, men i de sidste Aar er det blevet splittergalt, og det skjønt baade jeg og min Kone nu sædvanlig er selv tilstæde, saa jeg kan ikke forklare mig det anderledes, end at det maa ligge i Tiden, især da man læser Adskilligt i Aviserne fra andre Lande, hvoraf man maa slutte, der allevegne med Religionen maa være noget Nyt i Gjære. Adskillige, baade af Folkene og af Børnene, som i flere Aar aldrig satte deres Fod i Bøn-Stuen, vil nu paa ingen Maade blive borte, eller hedde, hvad de før sædvanlig kaldte sig selv: de Ugudelige, og skjønt det er kjedsommeligt nok, er det dog den mindste Uleilighed, men der har ordenlig dannet sig Partier, saa, da det gaaer Touren rundt, mellem dem af Børnene der vil, baade at læse og vælge Psalmer, er der især to af mine Sønner, som begge har studeret, der altid vælger tværtimod hinanden, og da de, efter Alderen, netop er lige oven paa hinanden, forarger det saameget mere, og har foraarsaget en Splid i Huset, som jeg seer ingen Ende paa. Jeg har talt med adskillige Præster her i Egnen, ellers meget vakkre og fornuftige Mænd, som gjerne vilde raade mig til det Bedste, men den Ene raadte mig til at ophæve Huus-Andagten, den Anden til at afskaffe alt det Nymodens, og den Tredie til at lade alt det Gammeldags fare; og ingen af de Raad kan jeg nu følge, uden med det Samme at vise nogle af mine Børn Døren, og jage endeel af mine skikkeligste Folk paa Porten, og det var jo aabenbar at være en slet Huusfader. Giv De mig nu et godt Raad, om De kan; thi en Forandring er nødvendig, og jeg vil gjøre alt Mueligt, for at beholde Huus-Fred, eller rettere, for at vinde den tilbage; thi er det end just ikke kommet til Haandgribeligheder, saa ligger her dog et 145 Helvede i Huset, fordi de umuelig kan enes om Veien til Himmerig, og det nytter slet ikke, jeg siger: de skal smukt forliges; thi jeg maa selv tilstaae, de har Ret, naar de svarer mig: ja, Fader! ja, Hosbond! i alt Andet, kun ikke i det, hvor Enhver skal svare for sig selv, og hvor modsatte Veie umuelig kan føre til eet Maal!

Uagtet nu hele denne Sammenhæng syndes mig lidt romantisk i vore Dage, saa det mueligt kun var en Spøge-Fugl, der vilde sætte mig i Forlegenhed med et casuistisk Spørgsmaal, saa fulgte jeg dog min Skik, at svare som man raaber i Skoven, og skrev: forudsat, at De virkelig er en Mand i de Omstændigheder og i den Raadvildhed De beskriver, vil De neppe bande mig for det simple Huus-Raad, at skille ad, hvad ei sammen kan være, dog uden al videre Ulæmpe for hvem der vil finde sig i Billighed. Selv bør De, efter min Overbeviisning, fremdeles holde Bøn efter Fundatsen, paa sædvanligt Sted, med saa mange eller saa faa, som har Lyst, og som kan finde sig i, at der afvexles mellem dem af Bøggerne, der kun i Stil og Tone, men ei i Grunden er forskjellige. Hvem der ikke kan det, maa enten lade være at holde Bøn, eller holde deres paa samme Tid i en anden Stue, som bør være dem tilladt, naar En af de voxne Sønner i Huset vil være med, og holde Orden; men kommer Nogen for at lee eller gjøre Spektakler, han vises naturligviis ud, om han end var en Fæt i Ætten! Paa denne Maade vil sikkert alle deres Børn, naar der ellers er noget ved dem, blive venlig og vel forligte, og vil Nogen af Folkene gaae efter deres egne Griller, men dog ei nøies med at følge dem i Eenrum, da lad dem kun bisse, om de end er dygtige Arbeidere, thi det er Fleer, og i et stort Huus kan man umuelig holde Styr paa Kroppene, naar man lader dem stikke Hovederne sammen, aldeles som de vil!

146 Efter et Aars Forløb modtog jeg et Brev fra samme Haand, med mange Tak for mit gode Raad; thi vel, skrev Manden, var det, som De sagde, kun et simpelt Huus-Raad, som, med nogen Forskjel, tit var faldet mig

selv ind, men som jeg dog hverken ret forstod at handtere eller turde følge, før jeg baade saae, der dog kunde blive Stuer Nok i Huset, og kunde, naar man kaldte det et halvt Hedenskab, beraabe mig paa en Præst, der, langt fra at høre til de saakaldte Frie, som dog ingenlunde er feil-frie, meget mere, skjøndt det er ikke mine Ord, kaldes hyper-orthodox. Deres Navn slog ogsaa virkelig Den af vore Præster, der holder paa det Gamle, skjøndt, som han pleier at sige, ikke nær saa strængt som De, og deres Raad har jeg fundet probat; thi vel maatte jeg, for punktlig at følge det, rive endeel Skillerum ned, og sætte nye op; men det er jo det Mindste man kan gjøre for Huus-Fred, og var i alt Fald meget mindre, end hvad jeg gjorde i min anden Kones Tid, til ingen Nytte, saa det var Synd at misunde Handværks-Folkene, som desuden boe i mine egne Huse, den Skillings Penge, de i vore Dage godt kunde trænge til at tjene paa en ærlig Maade. Mands Villie, siger Ord-Sproget, er Mands Himmerig, og hvem der saae mine Sønner i den første Maaned, kunde virkelig fristes til at tænke, at alle Himmel-Veie var lige gode, naar kun Enhver, der havde sit eget Hoved, maatte følge det; thi, naar jeg undtager en kaad Dreng og en aabenbar Hykler, som jeg længe havde ønsket mange Mile borte, var ikke blot den ny Indretning os alle tilpas, men der var en Enighed i Huset, jeg selv i min Barndom ikke havde seet Mage til, et sandt Himmerig paa Jorden. Før, da vi skulde synes enige i Grunden, skjøndt vi var det Modsatte, greb baade Sønnerne og Folkene enhver Leilighed til at trættes om de allerubetydeligste Ting, men 147nu, da enhver har Lov til at være sine Grund-Sætninger bekjendt, kappedes de om at ære dem, ved al muelig Flittighed, Ærlighed, Føielighed og Tjenstagtighed i det daglige Liv, saa jeg tænkte tit: kunde Sligt lade sig gjøre med Land og Rige, maatte det blive en Lyst at være Konge! Nu, det forstaaer sig selv, det var alt for godt til at vare længe, og nu disputerer Sønnerne dygtig igjen, men bliver de end imellem lidt vel hørøstede, er det dog ingen Ting imod det gamle, forvirrede Kjævl, da de næsten aldrig kunde sige hvad de egenlig vilde, og hævnede sig med Bitterheder, som i Øvrigt ingen Ting sagde. Nu derimod er Kampen aaben og ærlig, har allerede saaledes skjærpet deres Judicium, at alle de, der gik fra vort gamle Selskab for Smaating, er vendt tilbage, mange Punkter er, ved det jeg hørde til og gav Agt, blevet mig selv klarere, og saasnart mig synes, det gaer for vidt med Oppositionen, behøver jeg blot at sige: ja, Børn! Det er jo bedst, de skilles ad, som ei kan sammen være, saa er Alting i sin gamle Orden. Der er jo braadne Kar i alle Huse, som i alle Lande, og selv det bedste Stykke Kjød, paa Folk saavelsom paa Fæ, er der en Kjertel ved; men det har jeg løbet for længe med, til nogentid at glemme, og saa vist som en Helvedes Enighed er uden al Sammenligning det Værste paa Jorden, saa vist er det meget bedre, skjøndt det seer broget ud, at have endeel mindre Huse i sin Gaard, end at stable op hvad ei kan hænge sammen, saa om jeg blev hundrede Aar, det gaee som det vil, aldrig kan jeg dog faae i Sinde, enten at lukke Bøn-Stuen, taale Splid deri, eller tvinge Nogen derind, uden maaskee mig selv; thi det har jeg lært, at Jorden ligesaalidt i Mennesket som udenfor ham kan undvære Himlen ret længe, at falsk Bøn er endnu langt 148værrer end ærlig Bande, og at, naar det maa være Et af To, er Hjerte-Stød dog ti Gange bedre end Aare-Kræft.

Hermed er Lignelsen sluttet, for hvis Anvendelighed paa Land og Rige, vel bedst i Danmark, men dog ogsaa allevegne, Historien borger mig, og, jeg synes virkelig, sund Menneske-Forstand og daglig Erfaring kunde borge os alle.

Hvad der imidlertid, om jeg ikke seer feil, sædvanlig hindrer Stats-Mændene i, før de, som i England og andensteds, bogstavelig nødes dertil, at billige virkelig Religions-Frihed, er, næst Stats-Geistlighedens Protest, den Tanke, at Christendommen lader sig behandle som et blot Ceremoni-Væsen, hvilket Staten uden al Samvittigheds-Tvang kan paalægge alle sine Medlemmer, naar de kun har Lov til at tænke og sige derom, hvad de vil. Endog christelige Stats-Mænd, har jeg mærket, det kan hændes at tænke saa, naar Stats-Religionen er christelig, i det de, lidt egenkjærlig, forudsætte, at skjøndt Christendommen er noget langt Andet for dem selv, er den det dog ikke for Mængden. Saa let det nu i en lidt mere historisk Tid maatte være at oplyse Statsmændene om, hvad det er, de her, trods Erfaringens Forbud, sammenblende: Hoved nemlig og Hjerte, saa vanskeligt, om ei umueligt, turde det vel nuomstunder findes, hvis ikke, paa den ene Side, Guds-Dyrkelsen hos Protestanterne, udenfor den bispelige Kirke, var saa lidet høitidelig, og hvis ikke, paa den anden Side, Guds-Dyrkelsens Forfald var ligesaa aabenbar, som den religiøse Splid og Forvirring. Kun ved Hjelp heraf tør jeg troe det mueligt at overbevise alle statskløge Mænd, deels om, at allenfalds i sin protestantiske Skikkelse lader Christendommen sig slet ikke behandle som andre Religioner, og deels om, at i det Mindste nuomstunder lønner det paa ingen Maade Umagen at vedligeholde den blot tilsyneladende Eenhed.

149Uagtet det derfor ikke blot er min Tro som Christen, og min Overbeviisning som evangelisk-luthersk Skriftklog, men ogsaa, om jeg saa maa sige, min hedenske Bemærkning, som blot Historiker, at Christendommen netop deri er væsenlig forskjellig fra alle andre Religioner og Philosophier, at Den, ved Ordet, skaber et usynligt og dog aabenbart, fra alle andre kjendeligt Samfund; uagtet det er saa, vil jeg dog her lade, som om det ikke var saa, eller som om det dog i alt Fald var høist tvivlsomt, enten Papister eller Protestanter havde opfattet den christelige Gudsdyrkelse i sin ægte Eiendommelighed; thi, borgerlig talt, er det omtrent det Samme, enten vore Statsmænd troe, at Reformatorerne stiftede splinternye Religioner, eller at de virkelig, som Ordet lød, kun stræbde at rense den ældgamle christelige Gudsdyrkelse fra hvad der i Tidens Løb havde indsnegget sig i den, skjøndt det var fremmed for dens Væsen, og tildeels uforeneligt dermed. Det bliver nemlig lige vist, og lige klart, at Reformatorerne, og deres rette Discipler, anseer det for slet ingen Ting, at Kirkerne er eens byggede, at man samles der om Søndagen, at der prædikes og synges, og at en Mand i en vis Dragt stænker Vand paa Børn og bryder Brød for Voxne, naar ikke det Ord der tales,

og de Psalmer der synges, stemmer overeens med hvad der, efter deres Tro, er Christen dom. Dette, veed man, gaaer saa vidt, at blot Ordet ved Nadveren har været Nok til, gennem Aarhundreder, at adskille de to protestantiske Hoved-Partier hardtad ligesaa skarpt, som Ordet paa Prædike-Stolen, og i Confessionerne, har adskildt dem begge fra Roman-Catholikerne; ja, hvad Ordet er Protestanter, som godt veed, man ligesaa lidt uden at lægge Vægt paa Ord, som uden Ord kan protestere, seer man vel aller klarest i den Engelske Kirke, hvor den tilsyneladende Lighed med 150den roman-catholske netop skjærper den skjærende Modsætning, Intet uden Ordet udtrykker. Var det imidlertid i det evangelisk-lutherske, som i det engelske Kirke-Sogn, at Guds-Dyrkelsen ogsaa i Henseende til Ordet havde en næsten afrundet Eensformighed, og, i det Mindste tilsyneladende, samme Værd i Kirke-Gjængernes Øine, som fordem; var det saa, da nyttede det neppe, at tale med Statsmænd om Ubetydeligheden af den blot tilsyneladende Eenhed; thi Historien lærer, at selv de engelske Statsmænd, hvis Agtelse for Historien, sunde practiske Grund-Sætninger, og koldsindige Overlæg dog ellers kan tjene til Mønster, at selv de var døde for saadan Tale, indtil et halvt Aarhundredes Rædsler havde lært dem, hvad Staten baadede ved at ville paatvinge stridige religiøse Elementer Skin af Enighed. Nu derimod, da Englands nærværende, os alle bekjendte, religiøse Tilstand lærer, hvorlidt selv den størst muelige Eensformighed og Stilstand i et protestantisk Kirke-Samfund kan gjøre det som et Hedenskab politisk handeligt, og da alle andre protestantiske Kirke-Samfund baade langt mere beroe paa Ordets Grund-Eenhed, og indrømme Aanden langt anderledes Magt over det kirkelige Ord, saa maatte aabenbar Ordet i dem baade lyde meget eens, og høres med megen udvortes Andagt, naar der med mindste Føie kunde tales om en tilsyneladende Enighed, det var statsklogt at vedligeholde. Vi veed imidlertid, at i de fleste Lande, er netop det Modsatte aabenbar Tilfældet, og det er høist mærkeligt, at netop i de to lutherske Riger, hvor det kirkelige Ord, ved Slutningen af forrige Aarhundrede, efter alle Mærker, lød meest eens, og hørdes andægtigst: i Norge og Sverrig, netop der yttrede sig de stærkeste separatistiske Bevægelser, naturligviis, fordi alle levende Mennesker, som vil kirkelig forbindes ved Ordet, umuelig kan nøies 151med et dødt, men kræve et levende Ord, og finde det aldrig i en opramsset Tale! Hvad Priis skulde man da, ogsaa blot politisk talt, sætte paa den tilsyneladende Eenhed, hvor Ordet paa Prædike-Stolen er saa aabenbar stridigt, at selv Børn opdage det, hvor selv Ordet ved Sacramenterne har de mest paafaldende Variationer, og hvor endelig Kirkerne i Almindelighed staae tomme, eller besøges dog ei for Kirkens, men kun for Præstens, ei for Samfundets, men kun for den Enkeltes Skyld! Men saaledes er det jo unægtelig hos os, skjøndt vor Alter-Bog og de befalede Børne-Bøger vise, at her i det Mindste er mere Skin af Enighed, end i det protestantiske Tydskland, og hvad er det altsaa man, i de protestantiske Stats-Kirker udenfor England, endnu har tilfælles? Hvad, uden Kirke-Bygningen af Kalk og Steen, Hellig-Dagene efter Almanakken, Bibelen, som en hellig Bog af ubestemt Indhold, og Sacramenterne, som Kirke-Skikke af ubestemt Betydning, altsaa kun hvad de protestantiske Kirke-Samfund ogsaa har tilfælles med det Roman-Catholske, og hvad da, efter hele den protestantiske Tanke-Gang, ingenlunde kirkelig forbinder Nogen, men adskiller dem netop paa det Skarpeste, naar disse fælles Ting, ved Ordet gives en bestemt modsat, eller dog aabenbar forskjellig Betydning? Dersom Vandet var uden Guds Ord, siger Luther i sin lille Catechismus, da blev Vand Vand, og var ingen Daab, ogsaa ved Nadveren, siger han sammesteds, er Ordet som Hovedet den synderligste Part; at helligholde Sabbaten er, efter hans Forklaring over det tredie Bud, at holde Guds Ord høit i Ære, det gjerne baade høre og lære, og det skal, efter hans Forklaring over Fadervor, være en Christens daglige Bøn, at han maa ved Aanden opholdes i Ordet og Troen til sin Død; alle Kirke-Historiens Kyndinger veed, at denne Luthers Erklæring af 152Ordet for det eneste Udvores, der væsenlig hørde til Christendommen, var ingenlunde det der adskildte ham fra de andre Reformatorer, men netop hvad der forbandt dem alle imod Papisterne, som vilde gjøre Ordet i Kirken saa godt som til ingen Ting, og det er da aabenbart, at den protestantiske Tænkemaade om Ordet maatte være aldeles uddød, hvis ikke aabenbar Strid i Ordet, som Troens og Tankens Udtryk, skulde hos os avle kirkelig Skilsmisse. Men sæt nu ogsaa, den Tænke-Maade var uddød, saa maatte hvert fornuftigt Menneske jo dog indsee, at dermed var vort protestantiske Kirke-Samfund, der kun beroede derpaa, aldeles opløst, og Stats-Manden havde kun at undersøge, om det havde opløst sig i Papisterie, eller i fuld kirkelig Ligegyldighed, og fandt han Kirkerne tomme, maatte han naturligviis raade til at lukke dem som overflødige, at anvende hvad den uddøde Stats-Religion havde kostet, til Politie-Indret ninger, og lade de Enkelte, som end følte religiøs Trang, der gjorde dem til Særsindede, selv sørge for at faae den tilfredsstillet. Lagde imidlertid enten Stats-Forfatningen Hindringer i Veien for denne Plans Udførelse, eller troede man, at Stats-Kirken, ogsaa blot som en moralsk Politi-Anstalt, kunde være nødvendig, eller dog nyttig, da maatte man klogelig benytte den herskende Ligegyldighed for Troes-Sager, til, ved catholsk Skuespil-Konst og Kirke-Tugt, læmpet efter Folkets Natur og Statens Tarv, muelig at skaffe Kirkerne den tabte Søgning og Præsterne den tabte Indflydelse tilbage; men skulde Staten derved ikke selv grundfæste et Præste-Herredømme, den dog maa have lært selv i Afstand at ræddes for, da maatte den endelig dermed forbinde en uindskrænket Religions-Frihed, og stole paa de deraf muelig opvoxende Side-Kirker, som den eneste tilstrækkelige Control og Modvægt, man kan give en Stats-153Kirke, hvor ikke en bestemt Tro, med det dertil svarende Ord, men kun Præsterne, og hvad der beroer paa dem, er Gjenstanden for Kirke-Gjængernes Ærbødighed. Saaledes tænkte og handlede i det Mindste Napoleon, som jeg jo dog nok i Danmark tør kalde en mageløs politisk Regne-Mester, beraabende mig derved ikke paa hans hemmelige Politik, hvori han selv opdrog sin Bane-Mand, som Odin Fenris-Ulven, og hvormed han grov sig en Grav i hver ærdlig Mands Bryst, men paa hans aabenbare, selv i sine svage Efter-Virkninger endnu beundringsværdige Stats-Konst. Sandelig, gjorde Religionen ham nogen Skade, da var det ikke fordi han gav den fri, men fordi han dog i Grunden troede at kunne beherske hvad der, selv under den stærkeste Tvang, ei lader sig beherske, eller dog fordi han vilde trodse Historien: begrave Paven før han døde, behandle Christendom som

Hedenskab, Catholiker som Hugonotter, og alle Folk som Franskmænd! Selv Hedenskab lader sig, efter Historiens Vidnesbyrd, ei klogt benytte som Stats-Religion, med mindre Øvrigheden selv bøier sig for Landets Guder; selv den meest fordærvede Christendom lader sig dog ei ganske behandle som Hedenskab, og naar man ikke vil have Munke til Præster, Paven til sin Skriftefader, og Geistligheden til Medbeiler, bør man vist aldrig gjøre den romerske Kirke til sin, end sige da lade sig krone og dispensere af Paven, forbyde Præsterne Ægteskab, og udelukke Fattig-Folks Børn af en Stand, som, naar den kan og skal føde sig selv, altid sørger mere for sin egen, end for Statens Tarv, Altsammen Ting, som Frankrigs nærværende Kirke-Crisis fortræffelig oplyser. Havde Napoleon ikke været slet saa selvklog, men blot spurgt Frankrigs Historie en Smule til Raads, istedenfor, til sin store Ulykke, at bandlyse den, mon han da ikke vilde fundet, at i det Mindste til Stats-154Brug er alle Religioner ingenlunde lige gode, fundet, at Hugonotterne, der bestandig havde hørt til Oppositionen, var kun ved Munke-List og Præste-Magt hindrede fra at blive herskende, og havde endelig, fra gammel Tid, baade et godt Øie til Rom, og stor Lyst til constitutionelle Skue-Spil, at deres Religion var ret som skabt for ham, og for et nyt Dynasti, der vilde læge Revolutionens dødelige Saar! Uden al Tvivl, og om han ikke da, med en hugonottisk Stats-Kirke, rolig kunde ladt Paven gjøre baade Bisper og Munke in partibus infidelium, at sige af Franskmænd, der smukt havde aflagt Troskabs-Eed, og studeret ved det keiserlige Universitet i Paris, det er vel et Spørgsmaal, der, strængt taget, ikke lader sig besvare, men som dog vist bør gjøres, da det kan vække mange gavnlige Betragtninger. Halvveis vil man vel ogsaa snart see det besvaret i Nederlandene, hvor de hollandske Statsmænd aabenbar har noget Sligt for Øie; men da halve Forholds-Regler sædvanlig kun lykkes heel maadelig, da to Stats-Kirker udgjøre een stor Ulykke, og da den Høiskole, man, Religions-Friheden ubeskaaret, vil paanøde Papister, ingenlunde maa være et anti-romersk theologisk Seminarium med en philosophisk Rang-Titel; saa vil den rimelige Misregning kun stadfæste, hvad vi desuden veed, at Hollænderne regne langt bedre Brøk i Hovedet med haandgribelige, end selv paa franske Tavler med ideelle Størrelser!

Vil man derimod i protestantiske Lande, hvor man kun har een Stats-Kirke, indsee, at hvad man, under den aabenbareste Splid og Uenighed i Ordet og Troen, trøster sig med, og agter sig betrygget ved, er hverken meer eller mindre, end den blot ideelle Eenhed, som man tænker, maa udspringe af Religions-Lærernes eensartede videnskabelige Dannelse, vil man indsee det, da vil 155man ogsaa lettelig indsee, at al den Eenhed, der end i Kirken er tilbage, lader sig paa den simpleste Maade af Verden forbinde med al den Religions-Frihed, en klog Regjering behøver at give, og billige Undersaatter kan forlange. Man raadføre sig blot med Historien om, hvilken Kirke-Forfatning der er Staten nyttigst, den hindre man fra at være aabenbar selv-modsigende, bestemme efter den til hvor mange Huus-Fædre der i de fraskildte Samfund skal i det Mindste være een videnskabelig dannet Lærer, der har aflagt samme foreløbige Prøver som Stats-Kirkens Lærere; da har man den samme ideelle Eenhed med, som uden Religions-Frihed, og den uskatteerlige Vinding, at Stats-Kirken igjen bliver en reel Eenhed, istedenfor at den nu er en reel Tvedragt. Hiin ideelle Eenhed har ogsaa virkelig en borgerlig Realitet, som ingen Stat bør overse; thi deels trænger enhver Stats-Geist lighed, for ei at sove ind, til en medbeilende studeret Geistlighed, og deels lærer Erfaring ganske rigtig, at videnskabelig dannede Præster, saalænge de kan holdes vaagne, vil, i det Hele taget, baade forebygge de vilde Udsvævelser af det religiøse Element, og indprænte Folket Agtelse for de borgerlige Dyder, som selv den Ugudelige af Verdens-Klogskab maa beflitte sig paa.

lagttager man denne Forsigtighed, som savnes i England, fordi Friheden der blev taget, før den blev givet, som er en stor Ulykke; da bliver Skriget om al den Fanatisme og alt det Barbari, der skal udspringe af Religions-Frihed, aldeles latterligt; thi naar alle Præsterne fremdeles har eensartet Dannelse, blive de dog vel ikke større Venner ad Fanatisme og Barbari, end de er nu, fordi det tillades dem at følge de modsatte religiøse og theologiske Retninger, som de ogsaa nu følge, skjøndt det er dem forbudt. Tvertimod lærer Erfaring, at Almuen, 156hvor der er videnskabelige Lærere, sjelden eller aldrig forfalder til Sværmeri, med mindre de videnskabelige Lærere enten falde i Søvn, eller bestride Almuens Tro, og begge Dele forebygges, saavidt mueligt, aabenbar ved Religions-Friheden, der nøder de Præster som vil trives, baade til at væreaarvaagne, og til at tye hen, hvor man gider hørt dem. Ligeledes lærer baade Erfaring og sund Fornuft, at aandelig Strid mellem modsatte Kirker, som Øvrighedens Upartiskhed hindrer fra at blive politisk, og som Dens Klogskab nøder til at blive videnskabelig, at en saadan Strid netop er det stærkeste, uidentviveligt uovervindelige, Bolværk mod Barbariet; thi videnskabelige Præster, som har ligedanne Medbeiler til Anseelse og Yndest at bekjæmpe, vil, i Regelen, altid lære deres Bog, ordne deres Kundskaber, og uddanne Moders-Maalet tusindgange bedre og ivrigere, end Enevolds-Præster, og, da de intet verdsligt Baand har paa de Gamle, anderledes flittig arbeide paa, ved kraftig og kjærlig Underviisning, at knytte baade Gamle og Unge aandelig til sig, og til den fælles Tro. Man finder derfor ogsaa, at skjøndt Øvrighederne som gav Religions-Frihed, hidtil var uforsigtige nok til at overlade Lærer-Dannelsen i de adskildte Samfund aldeles til dem selv, er dog, efter de protestantiske Natur-Love, de dygtigste Theologer tit opvoxede blandt Separatisterne, og Almue-Oplysningen betydelig fremmet; men det forstaaer sig, fordi det ordnende Princip fattedes, uordenlig og eensidig, og, hvor Stats-Kirken var forstenet, uden synderlig Indflydelse paa den. Hvor borgerlig Eenhed kan være det levende Stats-Princip, som det altid kan, hvor Folket har Sprog og Historie tilfælles, der kunde og burde Regjeringen anordne en borgerlig Confirmation, som udelukkende forrettedes af Præsterne i Stats-Kirken, og hvorved der saavel sørgedes for, at Staten ikke blev 157de adskildte Samfund fremmed, som at deres samvittighedsfulde Medlemmer vogtede sig for enhver Forbindelse, der streed mod den Troskab og Lydighed, alle Religions-Partier skyldte Øvrigheden, men selv hvor dette ikke vel lod sig gjøre,

burde Ungdommen dog i alle Samfund borgerlig confirmeres, og derved aflægge et Troskabs-Løfte til Staten, der, saavidt mueligt, sikkert den mod hierarchiske Planer. Hvor der er en romersk-catholsk Kirke, er vist nok Opgaven: at forbinde Religions-Frihed med Stats-Klogskab, yderst vanskelig, som iblandt Andet Englands Historie kan lære os, men naar Staterne først ganske adskilte deres theologiske Faculteter fra Universiteterne, og holdt strængt over, at de adskilte Samfund havde videnskabelig dannede Lærere, (een i det Mindste for 200 Huusfædre) der havde Indfødsret, og havde aflagt de samme videnskabelige Prøver paa Landets Universitet, som de der bestemte sig til Lærere i Stats-Kirken, da vilde en Forsigtighed mod Fremmede, som den Engelske, udentvivl løse Opgaven. De forbausende videnskabelige, og ønskelige politiske, Følger af en saadan Indretning vilde man nu snart faae at see, naar det ny Universitet i London, uden theologisk Facultet, var, som det sig burde, en Stats-Sag, lod det Levende og Menneskelige ligesaavel skee Ret, som det Døde og Dyriske, og blev en Plante-Skole ligesaavel for Stats-Kirkens som for Dissidenternes theologiske Seminarier; men forudsætter dette nu end mere, end der i England pleier at skee uden Sværds slag, saa veed jeg dog ikke, hvorfor noget Lignende ei lettelig kunde skee i ethvert andet protestantisk Land, hvor Stats-Kirken er langt nærmere ved at opløses, end ved at forstene sig, og blev end hos Smaa-Folk Følgerne ei nær saa glimrende, som de kunde blive i den store Verden, vilde de dog udentvivl blive endnu langt 158glædeligere, end de nogensinde kan blive, hvor Sprog og Historie adskiller hvad de i et hvert Land skulde uopløselig forbinde. Held Folkene i Norden, som, istedenfor at optage fremmede Stammer i sig, meget mere fra Arilds-Tid har stræbt at blive det U-eensartede quit, hvad ogsaa virkelig forsaavidt er lykkedes, at det romersk-catholske Væsen neppe nogensinde vil blive de nordiske Stater farligt, men dog burde de, ved Religions-Friheden, hverken forsømme at gjøre nordisk Indfødsret, og hjemlig Prøvelse til Vilkaar for de adskilte Samfunds Lærere, eller at indføre den borgerlige Confirmation, der, selv i Stats-Kirkerne, aldrig maatte savnes. Anordnede man derhos, at ethvert adskilt Kirke-Samfund skulde give en aabenbar Forklaring om sine religiøse Grund-Sætninger, saa man klart kunde skjelne dem saavel fra hinanden, som fra Stats-Kirken, samt at Ingen, før de havde naaet den borgerlige Myndigheds-Alder, maatte skifte Kirke-Samfund, uden i Følge med deres Forældre eller Værger, da var herved ikke alene sat en Pind for Alt hvad der bør kaldes Proselyt-Mageri, men megen muelig Uorden og Ulæmpen forebygget.

Var Jesuitisme, som noget ret Haandgribeligt, ikke netop nu den almindelige Bussemand at kyse Børn med i alle protestantiske Stats-Kirker, da vilde jeg ansee det for overflødig, besynderlig at omtale, hvad der enten i vore Dage er noget høist ubetydeligt, eller noget Falskt, der har saamange Navne, som der er Dage i et Aar, og kan da ligesaalidt kjendes paa sit Navn, som spærres Indgang ved verdslige Bomme. Nu maa jeg derimod vel erindre, at det er med aandelige Rov-Dyr, som med andre Ulve og Ræve, at hvor de gaaer i deres eget Skind, og ikke er Landets oprindelige Indbyggere, der kan man sagtens lukke for dem, men fødes de med Faare-Klæder midt iblandt 1590s, da nødes vi vel til at beholde dem, enten vi har Religions-Frihed eller ikke, og vist er det, hvad ogsaa Kirke-Historien lærer, at Intet er saa skikket til at avle og nære jesuitiske Grund-Sætninger, som Religions-Tvang, Intet saa mægtigt til at begrave dem i dyb Foragt, som Religions-Frihed; thi hvor vilde Folket ei dybt foragte den Mand, som, ustraffet, uden alt Skaar i sine Borger-Rettigheder, kunde frit bekjende og udbrede sine religiøse Meninger, men valgte dog hellere, nødvendig af lav Egennytte eller andre nederdrægtige Grunde, forbudne Snigveie! Var jeg Statsmand, da maatte i det Mindste Religions-Frihed blive mit Løsen, om aldrig for Andet, saa fordi den, med psychologisk Nødvendighed, nærer den Ærlighed og Ordholdenhed, der er Staten saa uundværlig, og som dog Religions-Tvangen svækker og dræber hos alle dem, der i Hjertet forkaste Stats-Religionen, men har dog ei Mod eller Sandheds-Kjærlighed nok til at være Martyrer for deres Overbeviisning! I sin Kirke maa en christelig Stat give alle sine Medlemmer Leilighed til i Sandhed at forædles, men aldrig maa den glemme, at den med al sin Magt ei kan skabe et fromt og ædelt Hjerte, hvor det fattes, og trænger dog til tro Tjeneste af allehaande Folk, til udmærket Tjeneste af alle lyse Hoveder og kraftige Naturer, som det er dens Opgave at gjøre sig saa nyttige som mueligt, overladende Hjertet til sig selv og til Hjerte-Kjenderen. Hertil, det giver Fornuften, og det vidner Historien, er Religions-Frihed et uundværligt Middel, og det Kraftigste, thi Frihed er Aandens Element, som Tvang er Kroppens, Den gjør alle kraftige Naturer, som ei var for ædle til at lyve og bedrage, for stolte dertil, selv de Svage vil det i alle Kirke-Samfund fra Barns-Been blive indpræntet at holde Ord og Løfter ubrødelig, og især vil de adskilte Samfund, hvad de saa end troe om gode 160Gjerninger, kappes om at opdrage de ustraffeligste, meest udmærkede Borgere; men er Stats-Kirken ikke forstenet, vil Den dog ogsaa kappes med dem alle, og hvad England har vundet ved Religions-Frihed, skjøndt det, politisk talt, er uvurdeerligt, er derfor dog kun lidet mod hvad der kunde vindes. Kun saaledes opstaae i Staterne de sande Ridder-Ordener af Tro og Ære, hvori man ved Utroskab forbyrder begge Dele, saaledes hæver sig det rette personlige Adelskab, der nu fremfor alt er Staternes Tarv, og Folk, som i sig, Slægter, som bag sig have nordiske Riddere og danske Adelsmænd at efterligne, de vil, saa vist som Æblet falder ikke langt fra Stammen, bære Staterne priselig, rigelig, ønskelig Frugt. Hvor ei selv denne Udsigt kan aflukke Staten en Frihed, der ei blot er uskyldig og uskadelig, men under den herskende religiøse Forvirring, egennyttige, lave, troløse, kraftløse Usselhed, en nødvendig Betingelse for Stats-Opreisning; nu, der maa vel ogsaa Alt være saa forraadnet eller forstenet, at selv ved det grødefuldeste Veirligt kun Mos kunde groe, og Utøi avles. Men selv hvor man baade var uhistorisk og uphilosophisk nok til at miskjende Religions-Frihedens Frugtbarhed paa borgerlige Dyder, maatte man dog vel finde det urimeligt, af Frygt for fremmede Jesuiter, at udruge Indfødte, som dog er Misfostre eller Skiftinger, Religions-Tvang og Forstands-Udvikling, unaturlig sammenkoblede, nødvendig maae avle. Hvad endelig vort Norden angaaer, da er Frygten for romerske og spanske Jesuiter, her ligesaa naturlig, som Frygten for Jetter og Trolde, og for Alt hvad man blot kjender af et

almindeligt Van-Rygte, og under dunkle, æventyrlige Skikkelser, ligesaa naturlig, men derhos ligesaa ugrundet; thi, alt Andet fraregnet, veed vi jo Alle, at Rov-Dyr kun gaae efter Kjød, og de Romerske efter det Fede, saa det har ingen Nød, de flokkes om vort magre 161Norden, hvor Bisper som Præster maae nøies med Føden og Klæden, og har ikke Raad til selv at være end sige til at holde Dagdrivere. End ikke i Morten Luthers Dage, da det dog var anderledes, end ikke da kunde Bisper beskrive Danmark saa fedt, at en Doctor fra Cøln gad reist herind at aagre med sit Pund, end ikke da gad Paven i Rom gjort sig mindste Umage for Hyperboræer med knappe Kaar og Kæmpe-Sjæle, med Valdemars-Tanker og et ubekjendt barbarisk Tungemaal, saa, tager ei Nordboer Paven, som de gjorde før, han tager sikkert ei dem.

Samle vi nu alt det Foregaaende i en Hoved-Sum, da bliver det, at Spliden i de protestantiske Stats-Kirker er virkelig, og Eenheden, paa Lærernes eensartede Dannelse nær, blot tilsyneladende, at en forsigtig givet Religions-Frihed ingenlunde ophæver den Eenhed, der har noget Værd, men forvandler Spliden fra en Lande-Plage til et borgerligt og videnskabeligt Gode, saa hele Raabet paa Religions-Frihedens farlige Følger reiser sig enten af ugrundede Fordomme, af hierarchisk Tankegang, eller af den politiske Uforsigtighed, der naturligtviis ei skal tjene til Efterligning, men til Advarsel.

Om nu derfor end Religions-Friheden gjorde en heel Omstøbning af de borgerlige Love nødvendig, saa viser Napoleons Lovbog, at det Arbeide er ogsaa Umagen værd, og skjøndt Norden ikke nær stikker saa dybt i det juridiske Chaos, som Tydskland, har man dog ogsaa her alt længe følt Trang til en ny Lovbog, der gjorde det mueligt for hver dannet Mand at vide, hvad Ret var i Landet, og mueligt for Dommere at dømme eens, hvad, under Forordningernes nærværende Mangfoldighed, er i mange Tilfælde saa umueligt, som at give alle Jurister eens Hukommelse, Tænkemaade og Tankegang. Hvad i Særdeleshed Danmark angaaer, da følte Frederik den Tredie godt, at en 162christelig Konges Enevolds-Magt er i Henseende til Lovgivningens og Rettens Handhævelse egenlig kun en Skygge, naar ikke en klar, overseelig Lovbog gjør ham det mueligt, med egne Øine at see, hvad hidtil var Lands-Lov, og at bedømme, hvorvidt de Beslutninger Han, af egen Drift, eller efter Hans Tjeneres Forslag, kunde være sindet at iværksætte, stemme overeens med den bestaaende Lovgivning, eller vilde fordre en Forandring deraf; thi skal Saadant ene beroe paa Collegiernes Erklæring, da har i Gjærningen aabenbar de, og ei Kongen, den lovgivende Magt, hvad i Længden maatte føre til et Em beds-Aristocratie, der er ligesaa stridende mod Danmarks Stats-Forfatning, som det, efter Historiens Vidnesbyrd, er Folket i det mindste til Frygt og Besvær. Viselig anordnede derfor vor første Enevolds-Konge en Lov-Commission, hvoraf Frugten i Hans Søns Dage var den med Rette berømte Danske Lov, som, i de gamle Loves Aand, klart og fyndigt ordnede de nærværende Forhold saa skarpt og fuldstændigt, som det mod Slutningen af det syttende Aarhundrede lod sig gjøre. Det kunde imidlertid ikke feile, at jo det attende Aarhundrede, der skabde saa farlig en Skjærs-Ild for alle gamle Synsmaader, Indretninger og selskabelige Forhold, snart hos et Folk, som stræbde at holde Skridt med Tiden, og hvor Lov saa let kunde gives, maatte føde Trang til en ny Revision. Paa denne tænkedes ogsaa, ligefra Midten af forrige Aarhundrede, som Anordningen af Lov-Commissioner beviser, men dette Tidsrum var i ingen Henseende skikket til at frembringe noget Heelt, der kunde have historisk Værd og Varighed, og vi havde desuden hardtad i hele 40 Aar et Slags Interregnum, hvorunder de høieste Embeds-Mænd nød en Deelagtighed i Regjering og Lovgivning, som, efter vor Forfatning, kun i Kongers Mindreaarighed og aandelige Fraværelse er lovmæssig, og som vel i det Enkelte kunde 163være gavnlig, men maatte nødvendig skade Eenheden og den inderlige Sammenhæng i vore Love og Indretninger. Den Mængde af Forordninger fra 1770 til 1808, der tildeels ere smaae Lovbøger, og hvori Concipisterne, efter et Interregnums Natur, tit havde overordenlig Deel, har gjort vor hele Rets-Forfatning saa indviklet og tvetydig, at en stræng Revision, med skarpt Hensyn paa Konge-Loven, og paa de gamle Love, der udtrykke Nationaliteten, vilde, vist efter Fleres Skjøn end mit, være noget af det Ønskeligste, der kunde times Danmark, under saa dansk og landsfaderlig, saa retsindig og erfaren, saa upartisk og sandhedskjærlig en Konge, som Frederik den Sjette, hvis Deel i Lovgivningen før Hans Thronbestigelse først da kan blive ret kjendelig, naar de fremmede Elementer, som især i de Colbjørnsenske Concepter ere saa fremstikkende, vorde udmønstrede.

Dette være imidlertid her kun sagt i Forbigaaende, til Svar paa en muelig Indvending; thi deels forudsætter netop Flere af hine Forordninger, og især den ubegribelige Trykke-Lov af 1799, aabenbar Religions-Frihed, og deels kan vi see paa England, hvorlidt Religions-Frihed i sig selv kræver Forandring i meer end netop i Eeds-Formularen. At en Forandring herved allevegne, hvor Formularen er knyttet til Stats-Religionen, er uundgaaelig, indsees let, men hverken er det noget Nyt, hvor Jøder taales, heller ikke kan det undgaae nogen Statsmands Opmærksomhed, hvor misligt det er, som nu, at besværges alle ved Stats-Religionen, skjøndt man veed, den er Mange kun til Spot. Hvem føler det ikke, hvad selv de Nordiske Hedninger følte, at Eden kun giver nogen Sikkerhed, naar Enhver sværger ved det han selv i det Mindste utvungen kalder Helligt, hvad kun ved Religions-Frihed, ældgammel i Norden, kan komme for Dagen. Det er imid164lertid sært, at man ikke i England, hvor Religions-Foragt og Indifferentisme har været saa umiskjendelige, hvor Kvækeriet har foraarsaget saamange Bryderier, og hvor det blev saa vitterligt, at Mange lod sig regne til Stats-Kirken, ei fordi den var dem hellig, men kun fordi dens Medlemmer agtedes mest, og trivedes bedst, at man ikke selv der har overhugget den uopløselige Knude: hvem der egenlig har Helligdom tilfælles med den Kirke, hvortil han lader sig regne! Besynderligt, at man i protestantiske Lande, hvor man kaldte al Christendom uden hjertelig Tro, som intet Menneske kan see, blot Skygge-Væsen, og hvor man læste Skriften saa flittig, at man ei der opdagede, baade at Eed-Tagelsen er den christelige Kirke

aldeles fremmed, og at en christelig Eeds-Formular er den sletteste af Alle, da det ikke er ægte Christne, hvis Ja og Nei er Nok, men netop falske Christne og ægte Hedninger Eden skal binde. Denne Urimelighed maa da udledes enten af en indgroet hedensk Fordom, eller af Blindhed for Edens politiske Vigtighed, og, historisk at slutte, maa den første Aarsag have virket i England, hvor man har samme Overtroee paa Landets Kirke, som i Hedenskabets paa Landets Guder, og i Pavedømmet paa dets Skyts-Helgene, den Sidste derimod paa Fast-Landet, hvor Eden anvendes saa skjødesløs ved alle muelige Leiligheder, at det er klart, man anseer den i Grunden for en tom Formalitet. At Eden ogsaa hos os bruges meget for hyppig, til at man kan vente den i Almindelighed gjort med alvorlig Eftertanke, eller straffe Meen-Eed efter Fortjeneste, det er et gammelt Klagemaal, som vist ingen retsindig Dommer vil laste, og, før det afhjælpes, er Skjærpelse af Eden kun en tung Byrde for de alvorlige, samvittighedsfulde, sanddrue Borgere, intet Baand paa de Ugudelige, Letsindige, Løgnagtige, som dog netop er dem, der, 165 ved Eden, saavidt mueligt, skulde tvinges til at holde Ord og sige Sandhed, hvor det er Staten magtpaaliggende at være nogenlunde sikker, og umueligt at sikre sig paa anden Maade. Forudsat derimod, at Told-Eder, skriftlige Formalitets-Eder, og, kort sagt, alle for den offentlige og private Sikkerhed paa nogen Maade undværlige Eder blev afskaffede, saa man egenlig kun beholdt Vidne-Eed og Troskabs-Eed, da kunde man, især hvor Religions-Frihed skjærper Samvittigheden, baade fordre og vente en alvorlig Eeds-Aflæggelse, der sjelden vilde skuffe, da var den strængeste Eed-Tagelse ikke for stræng, og da kunde man, uden al Uretfærdighed, straffe Meen-Eed saa haardt som Statens Sikkerhed upaatvivlelig kræver. Under saadanne Omstændigheder, men ogsaa kun under dem, gjorde man vist klogest i, hos alle uden Omsvøb at henvende sig til Samvittigheden, uden hvilken jo dog Intet er os helligt, og at give Bekræftelsen et Udtryk, der var lige bindende for alle dem, der kan bindes med Ord, som f. Ex. saa sandt som det skal gaae mig vel, enten her eller hisset. Hvem en saadan Eed, paa Ære og Samvittighed, i Tilfælde hvis Vigtighed er indlysende, ikke binder, ham binder sikkerlig kun Bolt og Jern, og selv det vel neppe i Forestillingen; thi ethvert alvorligt Menneske, han være saa ugudelig som han vil, udfordrer dog yderst nødig den navnløse, skjulte Nemesis til en Tve-Kamp, hvori hans hele Velfærd, af hvad Navn nævnes kan, staaer paa Spil. Ogsaa denne Eed kan og vil naturligviis blive en, som oftest tom, Formalitet, naar man nedværdiger den dertil, og bringer Skjelmernes Mund paa Gang, ved at affordre dem Eden, hvor de føle, Samvittigheden lider Tvang; thi enhver Samvittighed, undtagen den christelige, giver Aflad for aftvungne Eder, saa naar man vil regne paa Samvittigheden, maa man nødvendig 166 respectere den, og være vis paa dens Bifald, før man maner med den. Forsømmelse heraf har gjort Eden til ingen Ting undtagen for dem, hvis blotte Ja, Ja, og Nei, Nei, er noksom Eed, men Overholdelse deraf vilde sikkert ogsaa hæve den klarede Menneske-Eed til en Hellighed for 99 af 100, som ingen Stat, der vil bestaae, fremforalt nuomstunder, kan købe for dyrt.

Foruden Eed-Tagelsen er der imidlertid endnu een Ting, hvorom Loven, ved Religions-Frihed, endelig maatte forandres, skjøndt det i England nok er aldeles forsømt, og man gjætter let, det er Ægteskabet, denne Statens Vugge, som den aldrig bliver stor nok til ustraffet at kunne oversee eller undvære. At nu Ægteskabet i de adskildte Samfund, for at blive lovgyldigt, maa have en borgerlig Bekræftelse ved en af Statens dertil anviste Embeds-Mænd, det er saa iøinefaldende, at jeg heller vil tænke, jeg har overseet den engelske Bestemmelse derom, end troe, at det engelske Øie har overseet Nødvendigheden, som da maatte komme af, at Vikinge-Børn selv i hundrede Ledd ei kunde lære at vurdere Kvindens Vigtighed i Staten. Saameget er mig imidlertid vist, at de engelske Love ei som de nyfranske have taget Ægteskabet mellem Alle i borgerlig Besiddelse, hvad dog nødvendig maa skee, dersom ikke Catholikernes Emancipation skal blive Kilden til mange Fortrædeligheder; thi Hierarcher veed godt, at naar man har Ægteskabet i sin Magt, kommer Resten saa godt som af sig selv. Ingen Stat skulde derfor lade Geistligheden enten i sin egen eller i afsondrede Kirker have mindste Stemme i Henseende til et Ægteskabs borgerlige Gyldighed, og kunde da frit overlade det til Geistligheden, hvilke Ægteskaber den vilde meddele Kirkens Velsignelse. De romerske Klerkes Fnysen over denne Indretning i Frankrig vil udentvivl i Stats 167 mænds Øine være dens bedste anbefaling, men dog er det ikke mindre hver protestantisk Stats-Kirkes, end Statens Tarv, at den efterlignes, thi saalidt vi Tjenere af Ham, der ei vilde blande sig i Arve-Gangs og Skifte-Rets Sager, forlange nogen Stemme om Ægteskabets borgerlige Gyldighed, saalidt kan vi erklære et aabenbar uchristeligt Ægteskab for christeligt, hvor borgerlig nyttigt og nødvendigt end Staten kan finde det, at tillade et Saadant. Hvor haardt det falder, under nærværende Omstændigheder, da Letsindigheden har afnødt Staten saamange Skilsmisse- og Ægteskabs-Breve, som ingen christelig Præst kan underskrive, nogenlunde at forene sin borgerlige Lydighed med sin præstelige Samvittighed, det har jeg selv erfaret, men derved ogsaa lært, at Stats-Kirkens Præster meget godt, som Statens Embeds-Mænd, kan paatage sig, med en vis Høitidelighed, at knytte ethvert borgerligt Ægteskabs-Baand, naar de kun selv maae raade for den christelige Vielse, som beroer paa en høiere Herres Tilladelse, hvem de skyldte Regnskab. Vilde derfor Staten, i det den gav Religions-Frihed, forordne, at der ingen Vielse hørde til Ægteskabets borgerlige Gyldighed, men kun en Trolovelse, der altid skulde forrettes af Stats-Kirkens Præster, som borgede Staten for Ægteskabets Lovlighed, da vilde det vist være saare gavnligt, og den kirkelige Censur, de nidkjære Præster da udøvede i Henseende til den, borgerlig talt, ligegyldige Vielse, vilde da lægge et aandeligt Baand paa endeel Letsindige, som Staten, langt fra at kunne frygte, ret inderlig maatte glæde sig over; thi den kan finde sig nødt til at give Dis pensioner, og maa meget frabede sig de geistlige; men altid maa den ønske Ægteskabs-Baandet al den ubrødelige Hellighed, der, uden borgerlig Sammen-Tvang, som kun gjør Ondt værre, kan gives det. Visselig er det Statens 168 Opgave med sin Kirke, at give dens gode Præster al muelig Leilighed til at virke frit og kraftig, uden dog at indrømme dem et Gran af den verdslige Magt, der er de Gode til Byrde, og misbruges af de

Slette, og jo fuldkomnere denne Opgave løses, des større og varigere vil Statens Fordeel af Kirken være; hos de Romerske har Præsterne villet verdslig beherske Staten, og hos Protestanterne har Staten sædvanlig ogsaa aandelig villet beherske Præsterne, men begge Dele er, efter Historiens Vidnesbyrd, ligesaa fordærlige for Staten som for Kirken, og kun med Religions-Frihed, og med en protestantisk Stats-Kirke, der er saa føielig, som det uden Aands-Trældom, eller, hvad der er det Samme, uden christelig Troes-Fornægtelse, er mueligt, kun dermed kan Opgaven komme sin fuldkomne Løsning saa nær, som den menneskelige Ufuldkommenhed taaler. Vielsen er, efter Protestantismens egen Paastand, ei engang nødvendig til et christeligt Ægteskab, da den er intet Sacrament, men kun en Kirke-Skik, og skjøndt Papisterne haardnakket paastaae det Modsatte, maae de jo dog tilstaae, at Ægteskabet er langt ældre i Verden end den romerske Kirke, altsaa ei heller bundet til den, som Munken til sin Kappe; men Noget, den borgerlige Øvrighed har Lov til at ordne, som den vil, naar den kun lader Spørgsmaalet om et givet Ægteskabs Hellighed og Christelighed være en Privat-Sag imellem Ægte-Folkene og det Kirke-Samfund, hvortil de vil høre.

Her vil jeg standse, thi at anføre meer til Anbefaling af en Frihed, det sandhedskjærlige Menneske umuelig kan opgive, og som Christendommen byder sine troende Bekjendere at skatte høiere end Livet i denne Verden, en Frihed, som langt fra at svække eller forringe den verdslige Øvrigheds Magt, tvertimod styrker, forøger og sikkrer den; en Frihed endelig, som for nærværende Tid ingen 169protestantisk Stat kan nægte sine Undersaatter, uden enten at forfølge eller landsforvise, Gud veed hvormange af sine ustraffeligste Borgere, blot fordi de ikke vitterlig vil lyve i deres Saligheds Sag: at sige meer til Anbefaling af en saadan Frihed, der slet ikke medfører mere Forandring i de borgerlige Forhold, end den Stat, der vil have sanddrue, paalidelige og ustraffelige Borgere, selv maa ønske, det vilde aabenbar være unyttigt, og snarere fordunkle end oplyse saa klar en Sag!

Derimod kan det vist nok behøves, at man i ethvert enkelt Land overveier, hvorledes Religions-Friheden der maa ordnes, for bedst at stemme overeens med Stats-Forfatningen, Folke-Aanden, og da i det Hele med Historien; thi det er netop Grund-Feilen ved hardtad alle de Reformationer man i forrige Aarhundrede iværksatte med de borgerlige Forhold, at selv hvor de meendes bedst, og dreves læmpeligst, var de egenlig ingen Reformationer : Fornyetser, men splinternye Forsøg, som, naar de skulde lykkes, forudsatte i det Mindste, at man havde opdaget Universal-Former, som passede for alle Folk til alle Tider. Dette Misgreb, der paa det Nøieste hænger sammen med forrige Aarhundredes anti-historiske Aand, havde sin dybe Rod i den sværmeriske Indbildning, at Menneske-Slægten, i det Mindste i Tidens klogeste Hoveder, havde naaet sit jordiske Maal, og kunde aldrig stige høiere, i hvilket Tilfælde der ganske rigtig maatte fremspringe en klar, uforanderlig Universal-Form for alle borgerlige, ja for alle menneskelige Forhold. Erfaring lærde imidlertid snart, at det var Sværmeri, og at de splinternye Almeen-Former, som forudsatte, at alle Folk var eens, ligesaalidt kunde udslette den dybt grundede Forskjellighed, som passe til den, og i nærværende Aarhundrede staaer man derfor allevegne Fare for at miskjende den Trang til Fornyetelse, der 170dog, ved Misgrebene ingenlunde er blevet enten mindre følelig eller mindre velgrundet. Det er visse ei blot i Frankrig man fristes til at opmane det syttende Aarhundredes livløse Former, og ansee dette for den historiske Reformation, Folkenes Eiendommelighed og Staternes Sikkerhed kræver; men det er vist, at et saadant Gjenganger-Væsen er om Dagen til Spot og om Natten til Skræk for alle levende Sjæle, og Afguderiet med Fædrenes Been-Rade er, om end ikke saa oprørende, saa dog aabenbar ligesaa uhistorisk og aandsfortærende, som Foragten af Fædrenes Aand; thi det er med Folke-Slægterne, som med deres enkelte Med-Lemmer, at i Graven føde de ei Børn men kun Orme, og Fædrenes Aand opliver kun saadanne Børn, som ei efterabe men fortsætte deres Levnets-Løb. Ligesaalidt som vi, uden, aandelig talt, levende at begrave os selv, kan vende tilbage til vore Fædres Vaner og Videnskabelighed i det syttende Aarhundrede, ligesaalidt kan vi, uden samme uforsvarlige Daarskab, indtvinge os i deres borgerlige Afdelinger og Indretninger; men, vil vi trives i Hjemmet, og vil vi gjøre naturlige, varige Fremskridt paa den store Løbe-Bane, vi som Mennesker ere kaldte til, efter vore eiendommelige Anlæg, at fortsætte og fuldende, da maa den samme Folke- Aand, som oplivede Fædrene, og svæver over Folkets Historie og over Forfatningen, det selv har givet sig, den maa levende tiltale os, stemme vor folkelige Tanke-Gang, og styre vore borgerlige Skridt. Derfor, uagtet jeg vel maa have lært, hvorlidet denne min old-nordiske Tænke-Maade tækkes Mængden af mine Jævn-Aldrende, kan jeg dog ikke undlade at betragte Religions-Frihed som alt Borgerligt i vor Histories og Stats-Forfatnings eiendommelige Lys, og vanslægtet maatte jeg jo være fra de gamle nordiske Kæmper og Dannemænd, det skal være Oldingens 171Ære, som Unger-Svendens Lyst at kalde sine Fædre, hvis jeg skyede en aaben Feide med Fienderne ad Nordens Aand, fordi jeg veed, at ogsaa deres Sværd kan bide Kjød som Klæde!

(Fortsættes.)